

Традиції як базові елементи національної політичної культури

В статті розкрито сутнісні риси національних традицій як важливих складових національної політичної культури. Дано характеристику процесам відродження та розвитку політичних традицій українського народу в умовах суверенної держави, ролі в цьому процесі суб'єктивного фактора.

Ключові слова: нація, політичні традиції, національна політична культура.

В статье раскрыто сущностные черты национальных традиций как важных составных национальной политической культуры. Дано характеристику процессам возрождения и развития политических традиций украинского народа в условиях суверенного государства, роли в этом процессе субъективного фактора.

Ключевые слова: нация, политические традиции, национальная политическая культура.

До важливих механізмів саморегулювання суспільних відносин належать національні традиції, звичаї, обряди, ритуали й інші механізми відтворення історичного досвіду. Для України, щоб стати модерною демократичною нацією необхідно, з одного боку, відродити актуальні для сьогодення традиції власного політичного життя, а з іншого – здійснити скрупульозний відбір сучасних життєвих надбань, гідних трансляції у просторово-часовому континуумі нації.

Основи дослідження українських національних традицій закладені у працях таких відомих суспільствознавців як М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Липинський. Вагомий вклад в осмислення політичного компоненту українських національних традицій внесли діаспорні наукові центри та їх провідні фахівці – І. Лисяк-Рудницький, О. Кульчицький, Г. Ващенко, О. Субтельний та ін. Особливою глибиною та науковою об'єктивністю в дослідженні української політичної традиції характеризується дослідження канадського українця Б. Цимбалістоно «Тавро бездержавності» у якому розкриті

історичні, ментально-психологічні та культурні причини поразок українських революцій та потуг розбудови власної держави []. Серед праць науковців суверенної України, які мають відношення до даної тематики, слід відзначити доробки В. Горбатенка, В. Литвина, І. Кураса, Л. Нагорної, М. Томенка та ін. в яких розкривається історичний досвід українського народу, його сучасні намагання, спрямовані на розбудову національної держави, конфлікт інерційної комуно-радянської політичної культури з ідеологією і практикою українського націєтворення тощо []. Поруч з успіхами у дослідженні національних традицій, існують і певні вузькі місця. На наш погляд, недостатньо уваги приділяється студіям національних традицій у контексті осмислення національної політичної культури, ідентифікації базових політичних традицій, їх класифікації, вивчення спільної основи, специфічних функцій, взаємозв'язку з іншими елементами національної політичної культури.

Мета даної статті – з'ясувати сутнісні риси національних традицій як важливих складових національної політичної культури, їх основні види та роль в націєтворчому процесі.

Традицією у культурології прийнято називати «механізм відтворення культурної діяльності (а також і соціальних чи політичних інститутів), при якому ця діяльність повторює минулі зразки і визнається нормативною в силу її наявності у минулому» [, с. 205–206]. Традиції забезпечують наступність у розвитку матеріальної та духовної культури, сприяють збереженню зв'язку поколінь. В їх основі сигнальна спадковість, тобто «передавання поведінкових навичок нащадкам шляхом наочного навчання через умовний рефлекс наслідування» [, с. 137].

Сферою дії політичних традицій та звичаїв є сфера відносин, пов'язаних зі здійсненням державної влади, представленням інтересів нації, класів, інших великих суспільних груп, реалізацією прав і свобод громадян та функціонуванням міжнародних відносин. Для них характерною є практична спрямованість та наявність наочно-емоційних засобів їх супроводження, які

надають відповідним моделям поведінки більшу виразність, а, відповідно й ефективність.

Національні політичні традиції пов'язані з національно-визвольною і національно-об'єднавчою боротьбою, розбудовою національної держави та політичної системи, становлення стосунків з іншими народами і державами. До їх складу входять традиції суспільних класів (в першу чергу домінуючих, провідних), етнічних і територіальних груп, політичних партій і рухів. Крім цього є сенс говорити і про загальноспільнотні політичні традиції, вироблені у процесі всенародної політичної боротьби та мирного облаштування політичної сфери суспільства. Серед усієї сукупності національних традицій як правило виділяють базові, ключові, або узагальнюючі прояви й тенденції політичного життя. Так, у Франції переважає традиція гострої політичної боротьби, коли нація, її внутрішні спільноти звертаються до радикальних методів і форм політичної дії. Особлива революційність французької традиції пояснюється тим, що у вирішальні моменти політичної боротьби гегемонію завойовували і здійснювали низи, народні маси з їх радикальними вимогами і методами втілення їх у життя. Встановлений в ході революційних подій суспільно-політичний лад характеризувався масовою політичною участю, народовладдям, контролем низів за владою, гострою парламентською боротьбою, класовим протистоянням, що часто призводило до змін конституційного ладу та форм державного правління, в т. ч. до радикальної перебудови устрою республіки.

У Великобританії як серед імущих класів, так і народних мас склалася традиція політичного компромісу, поміркованості, консерватизму. У цій країні компроміс був успішно використаний феодалами у боротьбі із повсталими селянами; згодом цей прийом повторили у боротьбі з міською торговою і промисловою буржуазією і сьогодні компроміси також широко практикуються для налагодження стосунків між підприємцями та найманими робітниками. Хоча історія Об'єданого Королівства пам'ятає чимало кровопролитних конфліктів і гострої політичної боротьби, але саме

компроміси, поміркованість мають тут значно більшу вагу, ніж в інших країнах, що особливо яскраво висвітлюється на фоні політичного життя французької нації.

Німецька політична культура характеризується етатистською традицією. Один із найавторитетніших дослідників сучасної політичної культури ФРН К. Зонтхаймер виділяє такі п'ять основних традицій, які у значній мірі впливають на політичну свідомість та поведінку його співвітчизників: етатистська традиція, традиція аполітичності, традиція «німецького ідеалізму», традиція безконфліктності, традиція формалізму.[, с. 83–87]. (

Російська політична традиція, як і німецька, має яскравий етатистський характер. Однак цей етатизм особливого, імперського типу, який органічно поєднується з традиціями общинного життя, у якому особа позбавлена повноти прав і свобод.

Українська політична традиція з причин тривалої бездержавності народу, його пригнобленого стану та фактів геноциду зазнала істотної деформації і не мала можливості розвинути всі складові модерного політичного життя. Перебування окремих частин українського етносу та й нації в цілому у складі різних держав, які характеризуються своєю політичною культурою, а також розташування українського краю на межі між східною та західною макроцивілізаціями також мало істотний вплив на структуру і зміст українських політичних традицій. В цілому вони характеризуються поєднанням демократичних засад суспільного життя з істотними проявами анархії й охлократії, крайнім індивідуалізмом і конформізмом, схильністю надіятися не так на власні сили, як на зовнішнє сприяння, розпорошеністю політичних сил, їх взаємопоборюванням, незважаючи на загрози втрати суверенітету, заідеологізованістю мислення і поведінки, протистоянням Сходу і Заходу країни Разом з тим українство пам'ятає і шанує свободолюбиві традиції Київської Русі та Запорозького козацтва, самовіддану боротьбу за свободу рідного краю у першій половині

XX ст. На погляд політолога із США Д. Амстронга, саме козацький міф і відповідна традиція лежать в основі української нації. При цьому дослідник посилається на видатного українського історика та політичного діяча М. Грушевського. «Козацька традиція, – зазначає американський учений, – була центральною для Грушевського, вона об'єднує кілька важливих інших концепцій, які входять до неї. Це концепція conquer (або конієру), певна ідеалізація анархії, ідеалізація вільного селянина... Концепція козаччини включає в себе опозицію до адміністративного центру, до централізації, яка була уособлена московською владою...» [, с. 46].

Із сказаного про політичні традиції провідних європейських націй, в тому числі й української, можна зробити такі висновки:

– по-перше, в їх основі важливі, знакові історичні події, які мали істотний вплив на подальший розвиток народу, його долю, рух у напрямку конституювання та зміцнення нації;

– по-друге, ці події та відповідні політичні традиції відображають особливість ментальності народу, співвідношення основних соціальних і політичних сил та базуються на потребах та інтересах, ідеологічних засадах основного суб'єкта історичної творчості, його соціальних спадкоємців;

– по-третє, головне місце в арсеналі політичних традицій нації займають ті, що стосуються державотворення, консолідації нації, її суверенізації, розширення прав і свобод широкого народного загалу, реалізації ідеалів і цілей нації;

– по-четверте, традиції перебувають у певній історичній та змістовій (функціональній чи причинній) залежності, утворюючи систему, яка має синергетичний ефект у вигляді оригінального способу відтворення всієї політичної сфери нації, її трансформації.

На наш погляд, національні політичні традиції, незалежно від країни їх існування, можна згрупувати таким чином.

1. Традиції національно-визвольної, національно-об'єднавчої та національно-оборонної боротьби (способи виживання, відстоювання

життєвих інтересів та національної гідності в умовах поневолення; традиційні форми політичної боротьби; засоби і форми консолідації нації; союзи з іншими народами задля відстоювання спільних інтересів, взаємодопомога, солідарність тощо; досвід подолання розколів у рядах борців за свободу країни; революційні та бойові традиції нації тощо).

2. Традиції національного державотворення (монархічна чи республіканська традиція; традиційні форми державного устрою, традиції інституту глави держави; конституційна традиція, парламентські та урядові традиції, традиції у сфері поділу влад, їх стримування та противаги; традиції місцевого самоврядування, традиції судової влади тощо).

3. Традиції громадянського суспільства (традиції партійного будівництва, формування і функціонування партійної системи, взаємодії партій з органами влади; традиції діяльності партійних фракцій у парламенті; традиційні громадські організації та рухи; традиції впливу громадянської ініціативи; традиції функціонування незалежних ЗМІ; досвід формування та функціонування релігійних організацій, їх взаємодії з органами влади тощо).

4. Світоглядні та ідеологічні традиції (традиції ідеологічного монізму чи плюралізму; традиційні ідеологічні доктрини; традиції державної ідеології, ідеологізації чи деідеологізації державних органів; ступеня ідеологізації (заідеологізованості) суспільно-політичного життя; традиційний тип національної ідеології (націоналізму) тощо).

5. Традиції у сфері прав і свобод людини, члена нації та громадянина (традиційне тлумачення таких понять як свобода, рівність, справедливість, солідарність; політичні права і свободи людини і громадянина, які декларує і забезпечує держава, усталені форми їх реалізації; традиційні форми політичної участі громадян; традиції електоральної поведінки; традиції громадянського суспільства; співвідношення цінності особи, нації і держави; традиції політичної соціалізації нових поколінь народу; політична компетентність та політична ефективність громадян тощо).

6. Традиції у сфері етнополітики (традиційні принципи державної етнополітики; традиційні форми вияву національної гідності та гордості; традиції мовної політики, наявність чи відсутність офіційної (державної) мови; традиційна поведінка титульного етносу (нації); традиції міжетнічного спілкування, в т. ч. титульного етносу та етнічних меншин і корінних малочисельних народів; традиції телерантності / інтолерантності у міжетнічних стосунках; стан історичної пам'яті, ставлення до національної історії; традиційне трактування суті нації (етнічне, громадянське, змішане) тощо).

7. Традиції міжнародних відносин (традиційні принципи зовнішньої політики; стратегічні союзники, традиційні форми взаємодії з ними; традиційні міжнародні союзи у яких бере участь нація, роль у них; країни, що традиційно проявляють ворожість до даної нації, форми конфронтації; включеність країни у процеси глобалізації, традиції, які формуються і проявляються тут, тощо).

Історичний досвід, у тому числі й України, показує, що відродження і прояв національних традицій і звичаїв відбувається нерівномірно. Особливо активно це проявляється у періоди загострення політичної боротьби чи переходу народу на новий щабель історичного прогресу, або ж повернення до уже пройдених етапів і форм співжиття. Саме тоді національна еліта і рядові члени нації стихійно і свідомо ведуть пошук історичних аналогій, історичного досвіду для розв'язання проблем. Важливо мати на увазі, що традиція не спрацьовує автоматично; до неї «за допомогою» звертаються політичні сили. Однак не усі призабуті традиції можуть бути використані у даний час. Їх слід, по-перше адаптувати до умов сьогодення, а, по-друге, перевірити на ефективність.

Досить часто політикам доводиться іти супроти багатовікових традицій. Так, традиційна недовіра і ворожість українського і польського народів, які культивувалися більше як півтисячоліття і які глибоко вкоренилися у масовій свідомості простого люду й еліти, у нових історичних умовах не завадила

державним діячам і значній частині народного загалу скинути застарілі стереотипи мислення і поведінки і встановити відносини взаємодопомоги і співпраці. Час покаже, наскільки давні настанови відійшли у минуле, але сьогодні в українського та польського народів є шанс сформувати нові позитивні політичні традиції стосунків між ними.

Отже, кожній нації доводиться підтримувати не лише існуючі традиції, а й іти «проти течії», долаючи стереотипи, ідеологічні догмати, фаталістичні настрої, конформізм тощо. Однак побороти старе і віджиле неможливо лише умоглядно, теоретичним шляхом. Необхідний соціальний експеримент, який покаже, що є дієвим сьогодні. Впровадження нового, інноваційний процес не означає відмову від традицій. Більше того, новації мають опиратися на існуючі традиції, адже вони – основа стабільності і наступності суспільного розвитку.

У світовій суспільствознавчій літературі поняття традиції застосовується не лише у його латинській етимології (як передача, успадкування тих чи інших матеріальних і духовних цінностей), а й у значенні специфічної ідеології. Мова йде про феномен традиціоналізму, який на погляд окремих політологів може стати своєрідним марксизмом ХХІ ст., зокрема, набираючи форму релігійного фундаменталізму.

В українському соціумі у зв'язку з формуванням модерної нації та національної держави також є необхідність осмислення потреби «вчорашнього» у сучасному та майбутньому житті, накреслення напрямків і способів перенесення і збереження у масовій свідомості і практиці автентичного українського минулого. Але справа не лише у тому, щоб віднайти і оживити втрачене, а й у тому, як поєднати традицію із модернітні – новою, індустріальною та постіндустріальною культурою. Японській нації та ряду інших народів світу вдалося органічно поєднати засади модерної економіки і політики, сформовані західною цивілізацією, з власними національними традиціями та ментальними настановами.

Традиціоналізм може мати різні прояви. Так, в нинішній Росії він полягає у реанімації імперської ідеології та розкриття простору для традицій общинного укладу. Українське відродження 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. в УРСР супроводжував суворий партійний контроль на предмет блокування рецидивів так званого «українського буржуазного націоналізму», ярмо якого можна було почепити як на побутові відносини, так і на принципи політичного життя. Ідеологічна спрямованість комуно-радянського традиціоналізму полягала у цілеспрямованому формуванні homo soveticus, викривленні змісту традицій національно-визвольної боротьби та стримуванні розбудови дійсно національної української держави. Під забороною перебували національні герої, події минулого, справжні духовні цінності народу. Завдання полягало у тому, щоб створити т. з. українську соціалістичну націю, у якій домінують комуністичні ідеали, і яка мала б культуру «соціалістичну за змістом і лише за формою національну». Але експеримент не вдався, бо не можна позбавити народ історичної пам'яті, його менталітету, набутої століттями свідомості й підсвідомості.

Нині суверенна Україна має шанс виробити ідеологію традиціоналізму, адекватну сучасному станові та перспективам розвитку народу. У сучасній Україні, вважають О. Злобіна та В. Тихонович, існує ситуація, коли «одним із визначальних засобів оновлення країни повинен виступити «архаїчний інструмент», а провідним маркером державності нації – не територія, кордони, армія, правоохоронна система і т. п., а перш за все державність і широта використання української мови, яка, якщо скористатися понятійним інструментом Е. Шилза, повинна стати головною ланкою «центральної культурної системи» [, с. 78].

Безумовно, повернення до материнської мови у якій зашифровані архетипові коди українського соціуму, разом з відродженням релігійних і мистецьких традицій, зверненням до базових уявлень про справедливість і патріотизм, звичних форм соціальних процесів, з поправкою на сучасні досягнення світової цивілізації, мають стати основою українського

національного відродження. Напрями такої роботи у сфері політики викладені нами у брошурі «Політичне відродження українського народу» (1998). В першу чергу йдеться про українізацію вітчизняного політичного простору і в плані відродження дієздатних національних традицій і звичаїв, і в сенсі наповнення їх сучасними потребами й інтересами. Процес українізації має бути органічно поєднаним з цілеспрямованими діями щодо демократизації та суверенізації політичного життя України й узгодженням інтересів усіх етнічних груп, що проживають у державі [, с. 25–44].

Підводячи підсумок сказаному, зазначимо, що політичні традиції нації виступають основою політичної культури народу. Базуючись на історичній пам'яті народу, вони пропонують перевірені життям способи поведінки і дії, консолідують народ, надають йому впевненості у завтрашньому житті. Кожна нація формує власну формулу традиціоналізму як ідеології виживання на основі спадкоємності напрацьованого досвіду. Але національні політичні традиції повинні постійно оновлюватися. Вони співіснують у парі з інноваційною діяльністю суб'єктів політики.

Подальше дослідження традицій як елементів національної політичної культури має спрямовуватись на розкриття механізмів їх функціонування, взаємозв'язку та взаємодії, формування ідейних засад українського традиціоналізму в умовах швидкозмінного глобалізованого світу.

Література

1. Злобіна О., Тихонович В. Традиціоналізм та інновація в українському вимірі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 69–81.
2. Ерасов Б. С. Социальная культурология: Пособие для студ. вузов. – 2-у изд., испр. и доп. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 591 с.
3. Кресіна І., Панібудьласка В. Сигнальна спадковість (традиція) // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Редкол.: Ю. І. Римаренко (від. ред.) та ін. К.: Довіра; Генеза, 1996. – С. 137.

4. Литвин В. Політична культура українського суспільства: традиції і сучасність [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cn.com.ua/№206/politics/view/view.html>
5. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. –К.: Стилос, 1998. – 278с.
6. Рудакевич О. М., Гутор М. С. Політичне відродження українського народу (Шляхи формування новітньої української політичної культури). – Київ-Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – 52 с.
7. Формування української нації: історія та інтерпретації. Матеріали круглого столу істориків України (Львів–Брюховичі, 27 серпня 1993 р.). – Львів: Наукове Товариство ім. Т. Шевченка і Львівський державний університет ім. І. Франка, 1995. – 127 с.)
8. Sontheimer K. Grundzüge des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland. – München, Zürich, 1980).

Опубліковано: Рудакевич О. М. Традиції як базовий елемент національної політичної культури / О. М. Рудакевич // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 49. – С. 291–299.